

بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار در استان گلستان (با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP))

محسن محمدی خیاره^۱

استادیار، گروه علوم اداری و اقتصادی، دانشگاه

گنبدکاووس

نسرین رستمی

فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد، مدیریت

کارآفرینی، دانشگاه گنبدکاووس

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۱۳

چکیده

وجود فضای کسب‌وکار مناسب و نیاز به شناسایی عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار به‌منظور بهبود روند تولید ملی و ایجاد ظرفیت‌های اقتصادی جدید امری انکارناپذیر است. پژوهش حاضر باهدف اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار در استان گلستان صورت گرفته است. به همین دلیل، یک پرسشنامه در قالب مقایسات زوجی و روش تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP) در اختیار اعضای نمونه قرار گرفت و از طریق نرم‌افزار تحلیل‌های سلسله‌مراتبی Expert Choice وزن هر یک از معیارها به‌دست آمده است. همچنین روش پژوهش کیفی مورد استفاده در این مقاله، تحلیل محتوای کیفی است. یافته‌های پژوهش نشان داد که عوامل ملی و استانی از جمله کاهش اندازه دولت، کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه‌ی خارجی و ضمانت اجرای قوانین و مقررات اولویت‌های اول تا سوم و دیگر عوامل نیز، اولویت‌های بعدی را به دست آورده‌اند. همچنین معیار سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار بیشترین اولویت

۱- نویسنده مسئول m.mohamadi@ut.ac.ir

2- nasrinrostami.y95@gmail.com

DOI: 10.22067/erd.v%vi%i.74581

را نسبت به حداقل سازی هزینه‌ها و سرعت در انجام فرآیند کسب و کار دارد. نتایج تحقیق می‌تواند بر توجه و اقدام سریع برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران به اولویت‌های اساسی فضای کسب و کار در حوزه ملی و استانی تأثیرگذار باشد.

کلیدواژه‌ها: فضای کسب و کار، تحلیل سلسله‌مراتبی (AHP)، اولویت‌بندی، استان گلستان.

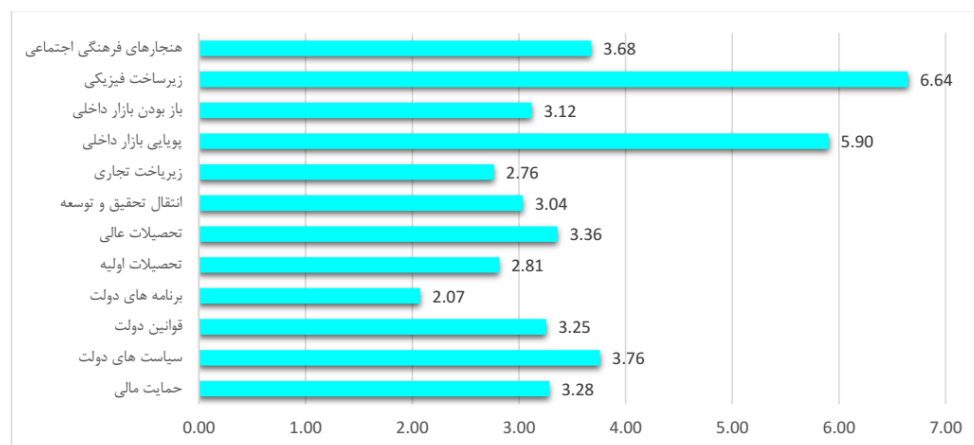
طبقه‌بندی JEL: O10، O47، R11

مقدمه

امروزه بهبود فضای کسب و کار در جهت فراهم نمودن بسترهای لازم برای فعالیت فعالان اقتصادی و نیز دستیابی به بخش خصوصی کارآمدتر به عنوان یک راهبرد اقتصادی در کشورهای مختلف جهان مورد توجه قرار گرفته است. شکوفایی اقتصادی، رقابت‌پذیری و سطح استاندارد زندگی افراد در هر کشور به ایجاد و رونق فرصت‌های کسب و کار جدید بستگی دارد که خود به وجود محیط کسب و کار مناسب بستگی دارد. در واقع، اگر هدف دولت‌ها و نخبگان جوامع، ایجاد کسب و کارهای جدید، استفاده از ظرفیت‌های بیکار، توسعه ظرفیت‌های موجود، حل مشکلات اجتماعی، عدالت اجتماعی و ... است، باید توجه به عوامل مؤثر بر بهبود و سهولت فضای کسب و کار، از اولویت‌های سیاست‌گذاری دولت‌ها باشند. طی سال‌های اخیر، با توجه به وضعیت نامناسب محیط کسب و کار کشور، به غیر از برخی موارد که یکسری اقدامات اندک به طور پراکنده صورت گرفته، اقدامات اصلاحی اساسی و مهمی جهت بهبود و ارتقای رتبه شاخص‌های فضای کسب و کار در کشور صورت نگرفته است (Amini, 2014). بررسی وضعیت شاخص‌های کسب و کار چه از نظر خرد و چه از نظر کلان و تبیین چالش‌های موجود می‌تواند در ایجاد و توسعه فضای کسب و کار در کشور مثمر ثمر باشد. تأثیر فضای کسب و کار مساعد، بر افزایش جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، ایجاد اشتغال و رشد تولید ناخالص داخلی مشهود است (Bakhteiari & Shayesteh, 2012). در همین راستا، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه نیز بهبود فضای کسب و کار کشور را مورد توجه قرار داده است. هدف این برنامه تضمین امنیت سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در کشور، جذب متخصصان، صیانت، و مقابله با اخلال در امنیت اشخاص و بنگاه‌ها و کاهش ریسک اجتماعی در محیط کسب و کار است (Sixth Development Planing, 2017).

یکی از عوامل اصلی عدم ثبات قوانین و مقررات در کشور و اصلاحیه و الحاقیه‌های مکرر و زودهنگام هر یک از قوانین و مقررات و همچنین تورم قوانین و مقررات، عدم دریافت نظرات بخش خصوصی و طبعاً عدم اطلاع از مواضع آنها در هر مورد، توسط نهادهای تهیه‌کننده لوایح و طرح‌هاست. بخش خصوصی نیز با وجود مطالبه‌گری در این حوزه، هنوز موفق به ایجاد نهادها و سازوکارهای لازم برای ارائه نظرات و پیگیری بازخورد نظرات فعالان اقتصادی در تدوین یا اصلاح قوانین و مقررات نشده است (Markaz Malmiri, 2016). از این رو، با آسان‌سازی و سرعت دادن به اجرای روندهای قانونی می‌توان اصلاحاتی در برخی قوانین تولید ایجاد نمود. سهولت در تزریق اعتبارات و تسهیلات به بخش‌های تولیدی، کاهش بروکراسی‌های اداری و اصلاح نظام مدیریتی ناکارآمد از جمله این موارد خواهند بود و در صورت حمایت از تولید، انتظارات تورمی کاهش خواهند یافت.

بنا به گزارش‌های (Global Entrepreneurship Monitor (2015)، نرخ تمامی شاخص‌های محیط نهادی ایران به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر بر محیط کسب‌وکار را در نمودار ۱ به تصویر کشیده است.

نمودار (۱): وضعیت شاخص‌های محیط نهادی کارآفرینی در ایران

مطابق نمودار مزبور، زیرساخت‌های فیزیکی و پویایی بازار از جمله نکات خوب محیط کسب‌وکار در ایران تلقی می‌شود. با وجود این، در ایران لزوم توجه به محیط کسب‌وکار و برطرف

نمودن موانع محیطی بسیار حیاتی می‌باشد؛ زیرا چنین وضعیتی چه در زمان حال و چه در زمان آینده، مانعی برای پتانسیل‌های موجود در کشور برای خلق ثروت است و امکان بروز و شکوفایی را به آن‌ها نمی‌دهد. محیط کسب و کار چنانچه مناسب نباشد هرگز نمی‌تواند بستری مناسب برای تولد و رشد کسب و کارها پدید آورد. علاوه بر این، با عقب ماندن این شرایط در مقایسه با کشورهای دیگر امکان حضور سرمایه‌گذار و فعالان اقتصادی را در کشور کم می‌کند و این مسئله می‌تواند در نهایت شکاف بزرگی میان ایران و کشورهای پیش رونده ایجاد کند؛ بنابراین تعیین تکلیف وضعیت محیط کارآفرینی در کشور از اهم موضوعات است که برای آن نه تنها باید برنامه‌های به جا، حاصل از تحقیق و پژوهش و کل‌گرا داشت بلکه باید بر اجرای آن‌ها نیز اهتمام ویژه ورزید و عمیقاً به آن متعهد بود (Zali et al., 2015)

با درک شرایط رقابتی اقتصاد امروز جهان و کشور، برخورداری از سهولت و بهبود در محیط کسب و کار در تمام مناطق و استان‌های کشور، از ضروریات جامعه‌ی کنونی ایران است. از این رو، با توجه به موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی و کشاورزی استان گلستان و همچنین وجود راه‌های ارتباطی مرتبط به شهر توریستی-مذهبی مشهد و نیز جاذبه‌های گردشگری، ورزشی و وجود تنوع قومی و فرهنگی موجود در این استان، ظرفیت‌های کسب و کار وسیعی در این منطقه نهادینه شده است. از دید آماری جمعیت فعال اقتصادی استان گلستان در سال ۱۳۹۴ به این صورت بوده است که جمعیت شاغل ۳۳/۲ درصد، جمعیت بیکار ۴/۴ درصد و نرخ بیکاری ۱۱/۸ درصد هست (Statistics center, 2015). از این رو به نظر می‌رسد توجه به عوامل مؤثر بر سهولت کسب و کار در سطح کشوری و استانی می‌تواند راهگشاری بسیاری از مشکلات در حوزه اشتغال جوانان و مقابله با بیکاری و فقر باشد. از سوی دیگر، باید به ملاحظه مهم توجه داشت که ارزیابی "شاخص سهولت انجام کسب و کار" به‌رغم آنکه نشانگر تصویری مقایسه‌ای از وضعیت کسب و کار کشور با دیگر کشورهاست، اما به دلیل محدودیت‌های روش‌شناسانه، وضعیت واقعی کسب و کار در کشور را نشان نمی‌دهد. برای مثال، براساس پیش‌فرض‌های روش‌شناسانه این پایش، صرفاً شهر تهران بررسی می‌شود، درحالی که کشور ما برخلاف برخی کشورهای حوزه خلیج فارس، به لحاظ جغرافیایی پهناور بوده و هر منطقه، دارای مقتضیات خاصی است که باید در یک ارزیابی قابل اتکا، آن‌ها را ملاحظه کرد. علاوه بر این، اینکه چه عواملی بر فضای کسب و کار هر منطقه یا استان مؤثر است مقوله‌ای است که در ادبیات موجود، به ندرت به آن پرداخته شده است. از این رو،

به‌زعم نویسندگان تاکنون تحقیقی مشابه این پژوهش در داخل کشور و در رابطه با استان مربوطه انجام نگرفته است. لذا پژوهش حاضر، اولین مطالعه‌ای است که به بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار استان گلستان پرداخته است. علاوه‌براین، نوآوری بارز دیگر در این پژوهش، بررسی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر از طریق روش‌های کیفی و کمی پژوهش شامل تحلیل محتوی کیفی و تحلیل سلسله مراتبی می‌باشد.

با توجه به موارد فوق، هدف مقاله حاضر، بررسی فضای کسب‌وکار استان گلستان و اولویت‌بندی شاخص‌های آن و ارائه‌ی راهکارها و پیشنهادهایی برای بهبود محیط کسب‌وکار استان گلستان است. در ادامه، این مقاله در چهار بخش تنظیم شده است. بخش اول شامل مبانی نظری تحقیق و مروری بر مطالعات گذشته است. در بخش دوم روش‌شناسی تحقیق و اولویت‌بندی فضای کسب‌وکار، در بخش سوم نیز نتایج بررسی‌های پژوهش ارائه شده و در بخش آخر نتیجه‌گیری و پیشنهادها گزارش شده است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

محیط کسب‌وکار به مجموعه عواملی گفته می‌شود که بر عملکرد یا اداره بنگاه‌های اقتصادی مؤثر هستند اما تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌ها قرار دارند؛ عواملی نظیر قوانین و مقررات، میزان بارندگی، فرهنگ کاری در یک منطقه و... که در کشورها و مناطق جغرافیایی گوناگون، در هر رشته کاری و نیز در طول زمان متفاوت هستند. مبدع بحث بهبود محیط کسب‌وکار هرناندو دسوتو^۱ بود، وی معتقد است، بیشتر دارایی مردم در کشورهای فقیر بانک‌پذیر نیستند؛ یعنی آن‌ها گرچه زمین دارند اما خانه ندارند، یا مبتکر هستند اما سازمان‌ثبات اختراعات از آن‌ها حمایت نمی‌کند. در این صورت دارایی مادی و معنوی افراد به دلیل ضعف در وجود دستگاه‌های پشتیبان به دارایی مولد تبدیل نمی‌گردد و مشکل را به سیستم اداری نسبت می‌دهند و تلاش دارند که بفهمند چگونه می‌توان آن را اصلاح کرد (Shahnazi & Shabani, 2011). در یک تعریف، فضای کسب‌وکار را عوامل مؤثر بر عملکرد واحدهای اقتصادی مانند کیفیت دستگاه‌های

1 -Hernando de Soto.

حاکمیت، ثبات قوانین و مقررات، کیفیت زیرساخت‌ها و غیره دانسته‌اند که تغییر این عوامل فراتر از اختیارات و قدرت مدیران بنگاه‌های اقتصادی است (Midri & ghodgani, 2008). اولین تلاش در خصوص بررسی محیط کسب و کار^۱ در دهه‌ی ۱۹۸۰، با جمع‌آوری داده‌هایی در مورد بررسی صادرات یا کسب و کار آغاز شده است. چندین موسسه‌ی بین‌المللی از طریق مؤلفه‌های گوناگون، محیط کسب و کار را رتبه‌بندی می‌کنند، از نام‌آورترین این مؤسسات می‌توان به بانک جهانی^۲، مجمع جهانی اقتصاد^۳ و بنیاد هریتیج^۴ اشاره داشت. در این مؤسسات وضعیت کسب و کار کشورها هر ساله توسط شاخص‌های کمی به دست می‌آید و در این صورت قابلیت مقایسه کشورها، فراهم آمده و نواقص و مشکلات در حوزه‌های خاص سنجیده و رتبه‌بندی می‌شوند و پیشنهادهایی جهت اصلاح آن‌ها ارائه می‌گردد. امروزه قوانین دست و پاگیر، بوروکراسی ناکارآمد و کارکنانی با عملکردی خنثی‌گونه، یکنواخت و ناکارآمد، اهمیت بررسی فضای کسب و کار را به صورتی دوچندان، به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه روشن می‌سازد (Wares et al., 2012). بانک جهانی در گزارشی در سال ۲۰۰۵، که بر اساس مطالعه ۲۶ هزار بنگاه اقتصادی در ۵۳ کشور دنیا صورت گرفته است، عوامل محدودکننده فضای کسب و کار را شامل این موارد دانسته است: نا اطمینانی در سیاست‌ها، بی‌ثباتی در اقتصاد کلان، نرخ‌های مالیاتی بالا، فساد اقتصادی و سیاسی، هزینه دستیابی به اعتبارات و منابع مالی، جرم و جنایت، مقررات، امور مالیاتی، سطح مهارت‌های نیروی انسانی، نظام قضایی، مقررات کار، برق، حمل و نقل و دستیابی به ارتباطات راه دور (World Bank, 2005).

بررسی عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار استانی، قطعاً بی‌تأثیر از عوامل و شاخص‌های ملی

۱- پروژه انجام کسب و کار که از سال ۲۰۰۳ با نظارت بانک جهانی آغاز شده است، تلاش می‌کند میزان سهولت قوانین و مقررات را در کشورهای مختلف اندازه‌گیری و نتیجه را هر سال به صورت رتبه‌بندی کشورها از نظر سهولت انجام کسب و کار، اعلام کند. نماگر مورد مطالعه در این گزارش عبارتند از: شروع کسب و کار، اخذ مجوز ساخت و ساز، اخذ انشعاب برق، ثبت مالکیت، دریافت اعتبار، حمایت از سهامداران خرد، پرداخت مالیات، تجارت فرامرزی، اجرای قراردادها، و حل و فصل ورشکستگی و به‌کارگیری نیروی کار.

2- World Bank

3- World Economic Forum

4- Heritage Foundation

نخواهد بود. مطالعه در خصوص وضعیت کسب و کار مناطق مختلف گامی است که به منظور شناسایی موانع و مزایای محیط کسب و کار باید برداشته شود تا در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اقتصادی به منظور کارآمدی و نتیجه‌بخشی بیشتر سیاست‌ها بتوان از نتایج مطالعات بهره برد. با این هدف شناسایی وضعیت محیط کسب و کار استان گلستان محور پژوهش حاضر است. جهت‌گیری‌ها و اصلاح شاخص‌ها، زمینه‌ساز تغییر و بهبود در فضای کسب و کار ایران و به تبع آن موجب بهبود در سهولت ایجاد و راه‌اندازی کسب و کارها در استان موردنظر خواهد بود.

۱-۲ پیشینه پژوهش

در خصوص وضعیت و شرایط کنونی فضای کسب و کار ایران چندین مطالعه انجام گرفته است. در همین راستا و در سال ۱۳۹۰، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار را تصویب کردند. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران در قالب اجرای یک طرح پژوهشی در سال ۱۳۹۴، نسبت به شناسایی و معرفی شاخص‌های ملی پایش محیط کسب و کار اقدام نمود و اجرای طرح ملی پایش محیط کسب و کار را در اواخر سال ۱۳۹۵ با همکاری اتاق‌های تعاون و اصناف ایران در دستور کار خود قرار داد. نتایج حاصل از پایش ملی محیط کسب و کار ایران در پاییز ۱۳۹۷، حاکی از آن است که از دید فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در پایش ملی کسب و کار در فصل پائیز، در اکثر استان‌ها، وضعیت بیشتر مؤلفه‌های مؤثر بر محیط کسب و کار ایران در پاییز ۱۳۹۷، تا حدودی نامساعدتر شده و این شاخص نسبت به فصل مشابه سال قبل، ۱۰٫۹۴ درصد بدتر شده است. علاوه بر این، در پاییز ۱۳۹۷، فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در این پایش، به ترتیب سه مؤلفه "غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات"، "بی‌ثباتی سیاست‌ها، قوانین و مقررات و رویه‌های اجرایی ناظر بر کسب و کار" و "دشواری تأمین مالی از بانک‌ها" را نامناسب‌ترین مؤلفه‌های محیط کسب و کار کشور نسبت به سایر مؤلفه‌ها ارزیابی کرده‌اند. در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات، غیرقابل پیش‌بینی بودن و تغییرات قیمت مواد اولیه و محصولات نامساعدترین و در بخش صنعت و خدمات محدودیت دسترسی به حامل‌های انرژی (برق، گاز، گازوئیل و...) و در بخش کشاورزی محدودیت دسترسی به آب، نامساعدترین مؤلفه در ۲۸ مؤلفه پیمایشی پرسش شده از فعالان اقتصادی مشارکت‌کننده در طرح ارزیابی شده‌اند (Iranian Chamber of Commerce, 2017).

در همین راستا، بنا به (Global Entrepreneurship Monitor (2015)، عدم سوددهی و دلایل شخصی اولین و دومین دلیل خروج از کسب و کار در ایران بوده است. مشکل مالی و وجود فرصتی مناسب‌تر نیز در جایگاه سوم و چهارم و همچنین حادثه، ورشکستگی و فرصت فروش در رتبه‌های بعدی دلایل خروج از کسب و کار قرار گرفته‌اند.

علاوه بر این، مطالعاتی در رابطه با اثرات بهبود شرایط فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی صورت گرفته است، که از آن جمله، (Hoseini & Fahimifar (2011) به این نتیجه دست یافته‌اند که بهبود شرایط مالی و فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی مؤثر است به گونه‌ای که با افزایش یک درصد در حجم دارایی‌های بانکی و اعتبارات بانکی، به ترتیب ۰/۳۹ و ۰/۱۱ درصد به رشد اقتصادی کشورها اضافه می‌گردد. در همین راستا، (Hekmatifarid (2016) نشان دادند که تأثیر شاخص‌های فضای کسب و کار شامل شاخص‌های اخذ مجوز، شروع به کار و اخذ تسهیلات بر رشد اقتصادی مثبت و معنی‌دار است. همچنین شاخص حقوق مالکیت فکری، شاخص‌های حکمرانی خوب، تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نیز تأثیر مثبت و معنی‌داری بر تولید سرانه کشورهای با درآمد متوسط به بالا داشته‌اند. علاوه بر این، (Ahmadpoor Dareiani et al., (2010) به بررسی اثر فضای کسب و کار بر توسعه کارآفرینی در ایران پرداختند، نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که محیط کسب و کار ایران از نظر کارشناسان داخلی نامساعد و نامطلوب است. همچنین نتایج مطالعه (Tari & Alavimaneshtari (2011) بیانگر نامناسب بودن فضای کسب و کاری ایران بر مبنای شاخص‌های خارجی و داخلی بوده است.

علی‌رغم وجود مطالعات فراوان در زمینه محیط کسب و کار در سطح کشور، اما پژوهش‌های داخلی در رابطه با بررسی محیط کسب و کار در سطح استانی به صورت محدود انجام شده است. در پژوهشی، (Midri et al., (2013) به ارزیابی موانع کسب و کار استان زنجان پرداختند و عواملی مانند وجود زمین‌های دارای معارض، دشواری اخذ مجوز، سختی در دریافت اعتبار، اختلافات کارفرمایان با تأمین اجتماعی و واردات نامنظم کالاهای چینی را از مهم‌ترین موانع کسب و کار در استان زنجان معرفی نموده‌اند. در پژوهشی دیگر، (Gerivani & Ahmadi (2016) دریافتند که مؤلفه‌های ثبات سیاسی دولت و مؤلفه سیاست‌ها و قوانین و مقررات بیشترین تأثیر را بر نابسامانی شرایط فعالیت‌های اقتصادی طی سال‌های اخیر در استان خراسان شمالی داشته است. همچنین، (Paseban et al., (2015) با استفاده از یک رویکرد تلفیقی از تحلیل سلسله مراتبی فازی و کارت

امتیازی متوازن به ارزیابی فضای کسب‌وکار استان آذربایجان شرقی پرداخته‌اند و در نهایت چهارده راهبرد کلان را برای ارتقای فضای کسب‌وکار استان آذربایجان شرقی پیشنهاد کرده‌اند.

از میان مطالعات انجام‌شده در خارج از کشور می‌توان به مطالعاتی مانند Klapper and Love (2011)، اشاره کرد که با استفاده داده‌های پانل در ۹۲ کشور جهان، به بررسی تأثیر اصلاحات صورت گرفته بر محیط کسب‌وکار در ثبت شرکت‌های جدید پرداختند و به این نتیجه رسیدند اصلاحات کوچکی که هزینه‌ها، زمان و تعداد فرآیندهای موردنیاز برای شروع کسب‌وکار را کمتر از ۴۰ درصد کاهش داده‌اند، اثر قابل توجهی بر ایجاد کسب‌وکارهای جدید نداشته‌اند. در مقاله‌ای دیگر (Djankov et al., 2006)، با بررسی رابطه مقررات کسب‌وکار و رشد اقتصادی در ۱۳۵ کشور در حال توسعه، به این نتیجه رسیدند که کشورهایی با مقررات بهتر، رشد سریع‌تری از کشورهایی با مقررات دست و پاگیر دارند؛ همچنین بهبود مقررات تجاری از بدترین حالت به بهترین حالت باعث افزایش ۲/۳ رشد اقتصادی سالانه شده است. گذشته از این، Hanusch (2012)، در پژوهشی، بر نقش بالقوه‌ی اصلاح شاخص‌های محیط کسب‌وکار بر بهبود رتبه و رشد اقتصادی کشورها تأکید داشته است و دریافته است که شاخص حمایت از سرمایه‌گذاران و اخذ اعتبار و اجرای قراردادها از مهم‌ترین شاخص‌ها بوده است. همچنین وی زمان و هزینه را به‌عنوان عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در نظر گرفته است و جریان سرمایه‌گذاری را برای اصلاح و بهبود فضای کسب‌وکار ضروری می‌داند. در پژوهش دیگری، (Driemeier and Pritchett 2010) سه شاخص زمان عملیات، زمان ساخت و زمان واردات کالا را ارزیابی نموده و به مقایسه شرایط سرمایه‌گذاری در بیش از ۱۰۰ کشور جهان پرداخته‌اند و نشان دادند که زمان عامل مهم و تأثیرگذاری است و این موضوع تحت تأثیر اصلاحات سیاستی صورت گرفته در هر کشور قرار داشته است. مرور مطالعات انجام‌شده در زمینه محیط کسب‌وکار نشان‌دهنده اهمیت موضوع و نقش آن در رشد و توسعه جوامع است. با این حال مطالعات صورت گرفته در ایران بیشتر در سطح ملی و کشوری بوده است و مطالعات بسیار کمی در سطح استانی انجام شده است. این در حالی است که مناطق مختلف دارای شرایط جغرافیایی و ویژگی‌های اقتصادی متفاوتی هستند. لذا به‌منظور بهبود وضعیت محیط کسب‌وکار در استان‌ها و اتخاذ سیاست‌های مربوط با اولویت‌های اجرایی مناسب، باید پژوهش‌هایی در سطح استان‌ها انجام گیرد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و بر اساس ماهیت داده‌ها در گروه تحقیقات آمیخته اکتشافی (کیفی - کمی) قرار می‌گیرد. همچنین، بر اساس ماهیت و روش گردآوری داده‌ها، توصیفی - پیمایشی است. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش متخصصان و مدیران اقتصادی حوزه های کسب و کار و فرآیندهای مرتبط با کسب و کار در استان گلستان، از جمله: مسئولان استانی و شهری مرتبط با فضای کسب و کار (استانداری، فرمانداری، اصناف و ...)، متخصصان حوزه کسب و کار (اساتید دانشگاهی، مشاوران کسب و کار در کلینیک‌های مشاوره‌ای کسب و کار، دفاتر کاریابی)، آن دسته از صاحب نظران و افراد درگیر در فرآیند راه‌اندازی و تداوم کسب و کار در استان (کارمندان و روسای صاحب نظر ادارات اتاق بازرگانی، صنعت، معدن و تجارت، ثبت اسناد و املاک، اداره استاندارد، تعاونی‌ها و برخی از کارآفرینان استانی)، بوده است. همچنین، برای گردآوری داده‌ها از دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. در مرحله نخست (بخش کیفی) به منظور دستیابی به عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار استان گلستان از مصاحبه‌های عمیق و نیمه- ساختارمند استفاده شد. با توجه به اینکه فضای کسب و کار تنها محدود به محیط استانی نیست، در سؤالات مطرح شده معیارها و عوامل ملی نیز در نظر گرفته شده‌اند. در مرحله دوم (بخش کمی) پس از انجام مصاحبه‌ها و استخراج عوامل مفاهیم و مقوله به‌عنوان معیار و زیر معیار، عوامل در قالب پرسشنامه‌ی مقایسات زوجی تهیه و توزیع گردید و نهایتاً، برای تجزیه و تحلیل نظرات خبرگان، از روش تحلیل محتوا و برای تجزیه و تحلیل داده‌های کمی، از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) استفاده می‌شود.

رویکرد تحلیل سلسله مراتبی، یکی از معروف‌ترین فنون تصمیم‌گیری چندمنظوره است که اولین بار توسط توماس آل ساعتی عراقی الاصل در دهه ۱۹۷۰ ابداع گردید. این مدل که یکی از مهم‌ترین تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند معیاره است، برای تصمیم‌گیری در مسائل بسیار پیچیده مورد استفاده قرار می‌گیرد (Saaty, 1980, Saaty, 1993, Narasimhan and Vickery, 1988). اساساً مدل AHP به وسیله اولویت‌های توسعه‌ای اهداف، به منظور ارزش‌گذاری آلترناتیوهای مختلف کاربرد می‌یابد. این مدل چند معیاره در میان تحقیقات عملیاتی و علوم تصمیم‌گیری بسیار رایج است (Saaty, 1977, Kurttila et al., 2000, Vaidvay and Kumar, 2006, Yu et al., 2002). در مقایسه دوه‌دویی، به دلیل اینکه پاسخ‌دهنده فقط دو عامل را نسبت به هم می‌سنجد

و به عوامل دیگر توجه ندارد، اطلاعات ارزشمندی را برای مسئله موردبررسی فراهم می‌آورد و فرآیند تصمیم‌گیری را منطقی می‌سازد (Masomzadeh & Torabzadeh, 2005). فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی، وزن و اولویت‌بندی معیارها با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice نسخه ۱۱ انجام گرفت و نتایج در قالب نمودار نیز ارائه شده است.

یافته‌های پژوهش

با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی کل متن هر مصاحبه، به‌عنوان واحد تحلیل و واحدهای معنایی در نظر گرفته شدند و داده‌های حاصل از متن مصاحبه‌ها، در سه مرحله طبقه‌بندی شدند. بدین‌صورت که ابتدا تمامی داده‌ها بازنگری و مفاهیم اصلی و گزاره‌های کلامی مصاحبه‌ها از آن استخراج شدند و کدهای باز را تشکیل دادند و کدهای باز مشابه مفاهیم را تشکیل دادند. در این مرحله کدهای اولیه به طبقاتی کاهش داده شدند. سپس داده‌های کدگذاری شده با یکدیگر مقایسه نموده و به‌صورت مقوله‌هایی که باهم تناسب دارند، درآورده شدند. همچنین، هر طبقه با سایر طبقات مقایسه شد تا اطمینان حاصل شود که طبقات از یکدیگر متمایز هستند. سرانجام پس از تحلیل محتوای یادداشت‌ها و موارد ثبت‌شده‌ی مصاحبه، ۳۶ کدباز استخراج گردید که پس از یافتن مشابهات ۱۱ مفهوم به دست آمد. درواقع مفاهیم به‌عنوان عوامل اساسی از شاخص‌های مشابه و همچنین عوامل کلیدی مؤثر بر فضای کسب‌وکار استان در نظر گرفته شده، که از دیدگاهی فراگیر از عوامل ملی و استانی و نیز با تمرکز حداکثری بر عوامل استانی نشأت گرفته است. ماهیت عوامل مفاهیم در سه دسته سهولت، سرعت و حداقل‌سازی هزینه‌ها در فرآیندهای انجام کسب‌وکار، قابل‌شناسایی و تقسیم‌بندی است. این سه عامل، مقولات تحلیل محتوای داده‌ها را تشکیل داده است که در جدول ۱ گزارش شده است و ترتیب شماره نمادهای M بر اساس شماره‌های اولیه‌ی مفاهیم است.

در جدول شماره ۲، متغیرها یا عوامل مؤثر ملی و استانی از یکدیگر تفکیک شده‌اند. این تمایز در جدول ۱ و همچنین در پرسشنامه‌های توزیع شده اعمال نشده است. بنا بر نظر متخصصین و کارشناسان در شرایط متغیر محیطی، عوامل ملی بر کسب‌وکار مؤثر و با عوامل استانی همسنگ است و همبستگی بسیاری نیز با یکدیگر دارند.

جدول (۱): معرفی مفاهیم و مقولات تحلیل محتوای کیفی

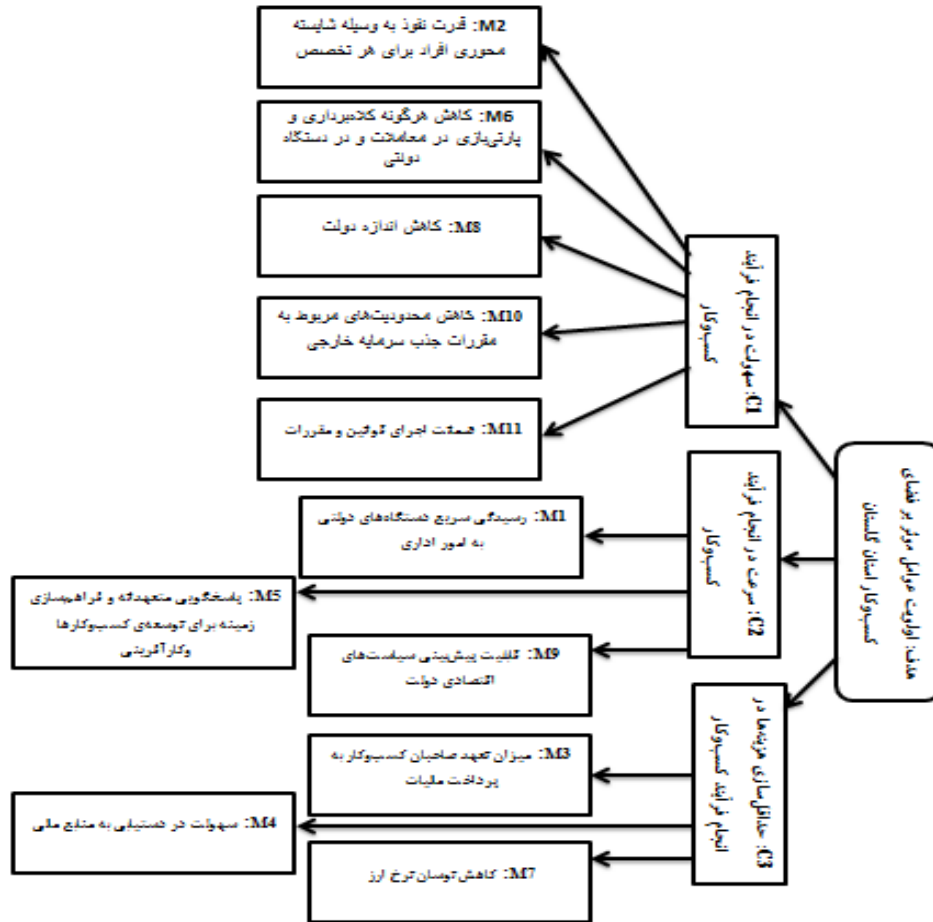
ردیف	نماد	مفاهیم	مقوله	نماد
۱	M2	قدرت نفوذ به وسیله شایسته محوری افراد برای هر تخصص		
۲	M6	کاهش هرگونه کلاهبرداری و پارتی‌بازی در معاملات و در دستگاه دولتی		
۳	M8	کاهش اندازه دولت	C1	
۴	M10	کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه خارجی	سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار	
۵	M11	ضمانت اجرای قوانین و مقررات		
۶	M1	رسیدگی سریع دستگاه‌های دولتی به امور اداری		
۷	M5	پاسخگویی متعهدانه و فراهم‌سازی زمینه برای توسعه‌ی کسب‌وکارها و کارآفرینی	C2	سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار
۸	M9	قابلیت پیش‌بینی سیاست‌های اقتصادی دولت		
۹	M3	میزان تعهد صاحبان کسب‌وکار به پرداخت مالیات		
۱۰	M4	سهولت در دستیابی به منابع مالی	C3	حداقل سازی هزینه‌ها در انجام فرآیند کسب‌وکار
۱۱	M7	کاهش نوسان نرخ ارز		

(منبع: یافته‌های تحقیق)

جدول (۲): تفکیک عوامل ملی و استانی

عوامل ملی	عوامل استانی
کاهش اندازه دولت ضمانت اجرای قوانین و مقررات قابلیت پیش‌بینی سیاست‌های اقتصادی دولت سهولت در دستیابی به منابع مالی کاهش نوسان نرخ ارز	کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه خارجی قدرت نفوذ به وسیله شایسته محوری افراد برای هر تخصص کاهش هرگونه کلاهبرداری و پارتی‌بازی در معاملات و در دستگاه دولتی رسیدگی سریع دستگاه‌های دولتی به امور اداری پاسخگویی متعهدانه و فراهم‌سازی زمینه برای توسعه‌ی کسب‌وکارها و کارآفرینی میزان تعهد صاحبان کسب‌وکار به پرداخت مالیات

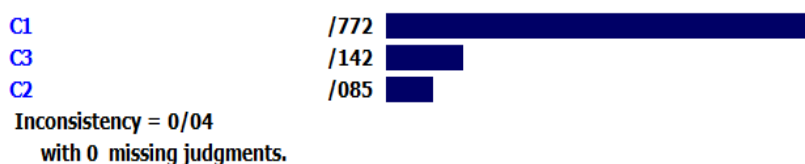
با توجه به نمودار ۲، درخت سلسله‌مراتبی (AHP) ترسیم گردید که سطح اول هدف، سطح دوم معیارها و سطح آخر زیر معیارهای هر معیار را به نمایش می‌گذارد، در نتیجه عوامل به دست آمده در جدول ۱ معیارها (مقولات) و زیر معیارهای (مفاهیم) پرسشنامه مقایسات زوجی را شامل می‌گردد.

نمودار (۲): درخت سلسله‌مراتبی (AHP) عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار

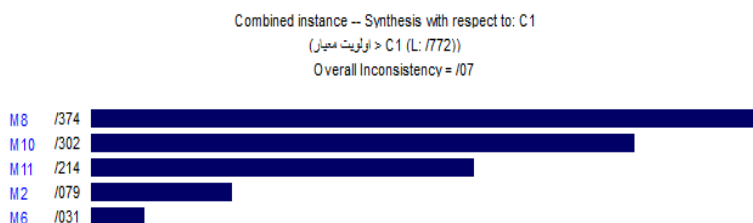
پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، داده‌های به‌دست آمده برای بررسی اولویت‌ها با استفاده از نرم افزار Expert Choice تحلیل گردید. یافته‌های به‌دست آمده در چند دسته ارائه می‌گردد، بدین صورت که معیار اول با نماد C1 یعنی سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار، بالاترین اولویت بااهمیت نسبی ۰/۷۷۲ را به خود اختصاص داده است و به ترتیب C3 نماد حداقل‌سازی هزینه‌ها بااهمیت نسبی ۰/۱۴۲ و سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار با نماد C2 و بااهمیت نسبی ۰/۰۸۵ در اولویت‌های بعدی قرار گرفته‌اند. وزن زیر معیارهای هر کدام از معیارها نیز در نمودارهای ۴، ۵ و ۶ مشخص شده و بیشترین وزن‌ها در اولویت بالاتری نمایان شده است. در نمودار انتهایی نیز اوزان

تمام زیرمعیارها در مقایسه با یکدیگر و هدف مسئله‌ی موردبررسی مشخص گردیده است. با توجه به نتایج معیارها، سهولت در انجام فرآیند کسب و کار بیشترین امتیاز و بعد از آن حداقل سازی در هزینه‌ها و سرعت دارای اهمیت هستند. در نمودار ۳ نیز اولویت هر کدام از معیارها گزارش شده است.

نمودار (۳): امتیاز نهایی معیارها و نرخ ناسازگاری معیارها

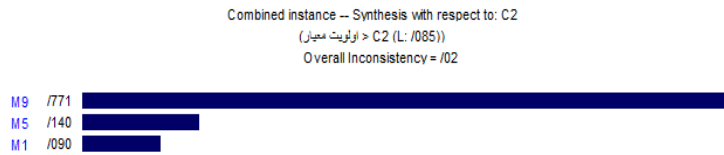
در نمودار ۴ معیار سهولت در انجام فرآیند کسب و کار (C1)، به ترتیب زیرمعیار کاهش اندازه دولت (۰/۳۷۴) بیشترین اولویت و زیر معیارهای کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه‌ی خارجی (۰/۳۰۲)، ضمانت اجرای قوانین و مقررات (۰/۲۱۴)، قدرت نفوذ به وسیله شایسته‌محوری افراد برای هر تخصص (۰/۰۷۹) و کاهش هرگونه کلاه‌برداری و پارتی‌بازی در معاملات و در دستگاه‌دولتی (۰/۰۳۱)، به ترتیب دارای بیشترین اهمیت‌ها در این معیار هستند.

نمودار (۴): امتیاز نهایی زیرمعیارهای سهولت در انجام فرآیند کسب و کار و نرخ ناسازگاری

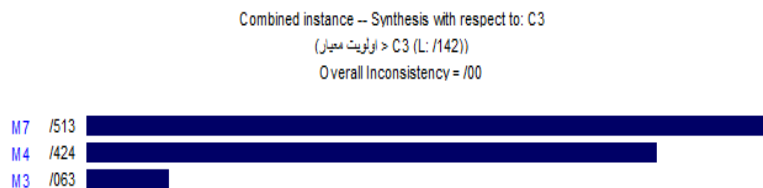
نمودار ۵ نیز بیانگر اولویت‌های زیر عوامل معیار سرعت در انجام فرآیند کسب و کار (C2) است که زیر معیار قابلیت پیش‌بینی سیاست‌های اقتصادی دولت (۰/۷۷۱) اولویت اول و به ترتیب

پاسخگویی متعهدانه و فراهم‌سازی زمینه برای توسعه کسب‌وکارها و کارآفرینی (۰/۱۴۰) و همچنین زیر معیار رسیدگی سریع دستگاه‌های دولتی به امور اداری (۰/۰۹۰)، اولویت‌های دوم و سوم را در این معیار دارند.

نمودار (۵): امتیاز نهایی زیرمعیارهای سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار و نرخ ناسازگاری

همچنین در گزارش نمودار ۶ مربوط به اولویت زیر عوامل معیار حداقل سازی هزینه‌ها در فرآیند کسب‌وکار (C3)، زیر معیار کاهش نوسان نرخ ارز (۰/۵۱۳) اولویت اول، سهولت در دستیابی به منابع مالی (۰/۴۲۴) اولویت دوم و زیر معیار میزان تعهد صاحبان کسب‌وکار به پرداخت مالیات (۰/۰۶۳)، سومین اولویت را در این معیار دارد. نرخ ناسازگاری همان‌طور که در نمودارها مشخص شده است، در تمام مراحل کمتر از ۰/۱ است و این نشان‌دهنده پایایی داده‌ها و سازگاری و صحت اطلاعات هست.

نمودار (۶): امتیاز نهایی زیرمعیارهای حداقل سازی هزینه‌ها در انجام فرآیند کسب‌وکار و نرخ ناسازگاری

نمودار ۷ بیانگر اهمیت نسبی تمام زیرمعیارها در مقایسه با یکدیگر و هدف مسئله‌ی موردبررسی است. این نمودار ملاک اولویت‌بندی زیرمعیارهای مؤثر بر فضای کسب‌وکار است.

Overall Inconsistency = /05

نمودار (۷): امتیاز نهایی کل زیرمعیارها و نرخ ناسازگاری

همچنین برای سهولت دستیابی به نمایی کلی از همه‌ی اولویت‌بندی‌ها، در جدول ۳ میانگین وزن نسبی و اولویت تمامی عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار به تفکیک هر معیار و نسبت به هدف به نمایش گذاشته شده است.

با توجه به نتایج به دست آمده از نمودار ۷ و جدول ۳، کاهش اندازه دولت، هم در معیار سهولت و هم در بین کل زیرمعیارها با اهمیت نسبی ۰/۳۱۵، بیشترین وزن را دارد. این عامل باید در دستور کار سیاست‌های اقتصادی دولت مورد توجه قرار گیرد. کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه خارجی با اهمیت نسبی ۰/۲۵۴ اولویت دوم و حکایت از جذب سرمایه در جهت رشد و توسعه‌ی کسب و کار دارد. ضمانت اجرای قوانین و مقررات با اهمیت نسبی ۰/۱۸۰ سومین عامل مؤثر است، که با توجه به نظرات خبرگان و متخصصان در حین مصاحبه، تعدد و تغییر قوانین و مقررات در ایران بسیار زیاد است، و تنها اطمینان از اجرای قوانین با ضعف حداکثری روبرو است. عامل قدرت نفوذ به وسیله‌ی شایسته‌محوری افراد در هر تخصص، با وزن ۰/۰۶۷ اولویت چهارم را دارد که نشان‌دهنده‌ی ضرورت وجود و نفوذ افراد متخصص و شایسته، در حوزه‌ی اقتصادی دستگاه‌های نهادی، دولتی و بخش‌های مربوط به فرآیند کسب و کار است. عامل کاهش نوسان نرخ ارز با اهمیت نسبی ۰/۰۵۸ اولویت پنجم را دارد که با بررسی‌های اکتشافی انجام شده، این عامل با نوسانات بسیار اخیر باید بتواند توسط عامل‌های مؤثر دیگر تحت کنترل قرار گیرد و در واقع ضریب نفوذ عوامل مؤثر دیگر بیشینه گردد. سهولت در دستیابی به منابع مالی نیز با وزن ۰/۰۴۸ رتبه ششم را دارد که این عامل همیشه در ادبیات تجربی اقتصادی ایران مورد بحث بوده است و از عوامل بسیار مؤثر و ضروری در راه‌اندازی و توسعه کسب و کارها هست.

جدول (۳): محاسبه اولویت و وزن عوامل مؤثر بر فضای کسب‌وکار استان گلستان

اولویت کل	میانگین وزن نسبی زیرمعیارها نسبت به هدف	زیر معیار	میانگین وزن نسبی زیرمعیارهای هر مجموعه هر معیار	اولویت زیرمعیارهای هر مجموعه هر معیار	میانگین وزن نسبی و رتبه هر معیار
۱	۰/۳۱۵	کاهش اندازه دولت	۰/۳۷۴	۱	سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار (وزن=۰/۷۷۲ و اولویت اول)
۲	۰/۲۵۴	کاهش محدودیت‌های مربوط به مقررات جذب سرمایه خارجی	۰/۳۰۲	۲	
۳	۰/۱۸۰	ضمانت اجرای قوانین و مقررات	۰/۲۱۴	۳	
۴	۰/۰۶۷	قدرت نفوذ به وسیله شایسته محوری افراد برای هر تخصص	۰/۰۷۹	۴	
۸	۰/۰۲۶	کاهش هرگونه کلاه برداری و پارتی‌بازی در معاملات و در دستگاه دولتی	۰/۰۳۱	۵	
۷	۰/۰۳۵	قابلیت پیش‌بینی سیاست‌های اقتصادی دولت	۰/۷۷۱	۱	سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار (وزن=۰/۰۸۵ و اولویت سوم)
۱۰	۰/۰۰۶	پاسخگویی متعهدانه و فراهم‌سازی زمینه برای توسعه‌ی کسب‌وکارها و کارآفرینی	۰/۱۴۰	۲	
۱۱	۰/۰۰۴	رسیدگی سریع دستگاه های دولتی به امور اداری	۰/۰۹۰	۳	
۵	۰/۰۵۸	کاهش نوسان نرخ ارز	۰/۵۱۳	۱	حداقل سازی هزینه‌ها در انجام فرآیند کسب‌وکار (وزن=۰/۱۴۲ و اولویت دوم)
۶	۰/۰۴۸	سهولت در دستیابی به منابع مالی	۰/۴۲۴	۲	
۹	۰/۰۰۷	میزان تعهد صاحبان کسب‌وکار به پرداخت مالیات	۰/۰۶۳	۳	

(منبع: یافته‌های تحقیق)

عوامل دیگر نیز با اوزان نزدیک به هم به ترتیب بیشترین تأثیرات را بر فضای کسب‌وکار استان خواهند داشت.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در تحقیق حاضر فضای کسب‌وکار استان گلستان با استفاده از رویکرد AHP تحلیل گردید. با تحلیل عوامل، سه معیار سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار، حداقل سازی هزینه‌ها و سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار تشخیص داده شد. معیار سهولت دارای بیشترین اهمیت نسبی (۰/۷۷۲) است که نشان از لازمی تمرکز بیشتر بر این روند در ایجاد فضای کسب‌وکار مناسب هست. نتایج حاصل را به‌طور کلی می‌توان به‌صورت زیر ارائه داد:

زیرمعیارهای سهولت در انجام فرآیند کسب‌وکار

در معیار سهولت، زیر معیارهای کاهش اندازه دولت، کاهش محدودیت در مقررات جذب سرمایه‌ی خارجی، ضمانت اجرای قوانین و مقررات و قدرت نفوذ به‌وسیله شایسته‌محوری افراد در هر تخصص، به ترتیب اولویت‌های اول تا چهارم را در این معیار و همچنین در بین تمام زیرمعیارها دارند. اولویت یافتن بالاتر اندازه دولت و لزوم بررسی آن در اقتصاد امروز ایران، با مطالعه Haji et al (2016) همخوانی دارد. اهمیت رسیدگی به اولویت دوم نیز با مطالعه Taheri (2005) همخوانی دارد. Taheri (2005) به بررسی موانع جذب سرمایه‌های خارجی و همچنین آسیب‌های ناشی از عدم جذب سرمایه‌گذاری خارجی پرداخته است. زیر معیار کاهش هرگونه کلاه‌برداری و پارتی‌بازی در معاملات و در دستگاه‌های دولتی نیز آخرین اولویت و رتبه‌ی هشتم را نیز در بین همه زیرمعیارها دارد.

زیرمعیارهای سرعت در انجام فرآیند کسب‌وکار

زیر معیار قابلیت پیش‌بینی سیاست‌های اقتصادی دولت اولویت اول معیار و هفتم در بین همه زیرمعیارها است. اهمیت بررسی این عامل در اقتصاد نزدیک به مطالعه Valipoor (2013) است. زیرمعیارهای پاسخگویی متعهدانه و فراهم‌سازی زمینه برای توسعه کسب‌وکارها و کارآفرینی و همچنین رسیدگی سریع دستگاه‌های دولتی به امور اداری، به ترتیب دو اولویت بعدی در معیار و دو اولویت آخر در تمام زیرمعیارها هستند.

زیرمعیارهای حداقل سازی هزینه‌ها در انجام فرآیند کسب‌وکار

زیرمعیارهای کاهش نوسان نرخ ارز و سهولت در دستیابی به منابع مالی، به ترتیب اولویت اول و دوم را در معیار و رتبه پنجم و ششم را نیز در بین تمام زیرمعیارها شامل می‌گردند. میزان اهمیت زیرمعیار کاهش نوسان نرخ ارز نزدیک به پژوهش‌های انجام‌شده توسط Tavakoli & Sayah (2010) و Emami & Maleki (2014) است. همچنین اهمیت سهولت در دستیابی به منابع مالی همسو با مطالعه‌ی Hasanzadeh (2009) است. میزان تعهد صاحبان کسب‌وکار به پرداخت مالیات اولویت سوم در معیار و نهم در بین زیرمعیارها است.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر در پایش دوره‌ای و مستمر فضای کسب‌وکار استان و مقایسه آن با استان‌های دیگر و شاخص‌های ملی و همچنین در تعیین اهداف میان‌مدت و بلندمدت برای ارتقاء شاخص‌های فضای کسب‌وکار مؤثر خواهد بود و به‌عنوان الگو در تحقیقات بعدی سایر مناطق کاربرد دارد. با توجه به یافته‌های پژوهش پیشنهادهایی در این رابطه ارائه می‌گردد:

- بهبود محیط کسب‌وکار یکی از مهم‌ترین راهبردهای توسعه اقتصادی هر کشور به شمار می‌رود و علاوه بر آن هرچه محیط کسب‌وکار یک کشور شرایط بهتری داشته باشد، بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینی بیشتر و هرچه بهره‌برداری از فرصت‌های کارآفرینی در جامعه‌ای بیشتر باشد، عملکرد اقتصاد آن کشور و خلق ارزش و ثروت در آن جامعه نیز بیشتر می‌شود. لذا پیشنهاد می‌گردد که مسئولان استانی و کشوری با برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مطلوب در راستای بهبود محیط کسب‌وکار تلاش نمایند و دستیابی به این مهم نیازمند وجود فرایندی مستمر برای پایش و سنجش وضعیت محیط کسب‌وکار هر استان است.

- جذب سرمایه خارجی اثرات مثبتی مانند کسب سرمایه، انتقال تکنولوژی، آشنایی با فرآیندهای جدید فنی و مدیریتی، آموزش کارکنان و دسترسی به بازارهای خارجی را سبب می‌گردد، که در جهت تقویت جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی چهار عامل می‌تواند کارساز باشد. عامل اول نرخ بازگشت خالص سرمایه است که مؤثرترین عامل بوده و نا اطمینانی ناشی از ریسک سیاسی، فساد و تورم را تحت پوشش قرار می‌دهد. دومین عامل زیرساخت‌های کشور است که اندازه دولت نیز با توجه به این عامل تأثیری در جذب سرمایه‌های خارجی نخواهد داشت. سرمایه انسانی سومین عامل است که موجب افزایش کارایی و بهره‌وری تولید و انعطاف‌پذیری در مسئولیت‌پذیری‌ها و تصدی مشاغل می‌گردد. درنهایت، درجه باز بودن اقتصاد آخرین عامل است

که می‌تواند در تشویق سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری در کشورهای میزبان به‌منظور صادرات کالا مؤثر باشد. هر یک از این عوامل به‌عنوان شرایطی برای بهبود محیط کسب و کار می‌تواند در تقویت جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و در نتیجه مساعد شدن فضای کسب و کار مؤثر باشد.

- ایجاد بستر مناسب حقوقی و قانونی و ضمانت و اطمینان از اجرای قوانین و مقررات، برای خصوصی‌سازی و جلب مشارکت سرمایه‌های داخلی و خارجی بسیار مؤثر خواهد بود.

- جهت اصلاح عامل قدرت نفوذ به‌وسیله شایسته‌محوری افراد در هر تخصص، باید به مبارزه با هرگونه تبعیض و اعطای امتیازات ویژه به افراد و یا فعالیت‌های خاص و جلوگیری از ویژه‌خواری به‌خصوص در دستگاه‌های دولتی برخاست و نحوه پیشگیری و مبارزه با آن را تحقیق و اجرایی‌نمائی و در مقابل از افراد شایسته در هر تخصص و مهارت استفاده گردد.

- در رابطه با دهمین اولویت از عوامل مؤثر بر فضای کسب و کار استان، ایجاد سازوکار مناسب جهت پاسخگویی دقیق و متعهدانه دستگاه‌های اجرائی به ابهامات، پرسش‌ها و مسائل فعالان اقتصادی، از جمله تقویت بدنه کارشناسی دستگاه‌ها، ضرورت پیدا می‌کند. همچنین تبیین جایگاه کارآفرینان و نقش بی‌بدیل آن‌ها در توسعه اقتصاد استان، در جهت زمینه‌سازی برای افزایش میزان اعتقاد و حمایت مدیران اقتصادی استان از کارآفرینان جوان و سرمایه‌گذاران، قابل درک است. در این راستا نیز زمینه‌سازی‌ها و شناسایی بازارهای هدف صادراتی، به‌خصوص در کشورهای شمالی استان گلستان و دارای مرز مشترک با تعدادی از این کشورها، به صاحبان کسب و کارها در جهت شناساندن فرصت‌ها و مزیت‌های موجود در این زمینه کمک‌کننده خواهد بود.

References

- [1] Ahmadpoor Dareiani, M., Davari, A., & Ramezanpoor Nargesi, GH. (2010). Business Enabling Environment The Need for Entrepreneurship Development in Iran, *Journal of Improvement Management Studies*, 68. (In persian)
- [2] Amini, A. R. (2014). Assessment and Analysis of the Business Environment of Iran's Economy (2000-2014). *Economic Magazine*, 1 & 2, 27-60. (In persian)
- [3] Bakhteiari, S., Shayesteh, A. (2012), The Effect of Improving Business Space on Economic Growth in Selected Countries with Emphasis on Iran, *Economical science Quarterly*, 6(19), 175-204. (In persian)
- [4] Djankov, S. McLiesh, C. and Ramalho, R.M. (2006). Regulation and growth,

- Economics Letters*,92(3): 395-401.
- [5] Driemeier, M. H. and Pritchett, L. (2010). How Business Is Done and the Doing Business Indicators; The Investment Climate When Firms Have Climate Control, The World Bank, Research Working.
- [6] Emami, K., Maleki, E. (2014). The effect of exchange rate fluctuations on employment in Iran, *Journal of Economic Sciences*, 8(26), 95-112. (In persian)
- [7] Gerivani, F., Ahmadi Shadmehri, M, T. (2016). The status of four components of the business environment in North Khorasan province. *Quarterly Journal of Economic Research and Policy*. 23. 74. PP 151-170 (In persian)
- [8] Haji, Gh., Komigani, A., & Hazhbarkeiani, K. (2015). The Effect of Effective Factors on Government Size in Iranian Provinces, *Quarterly Journal of Iranian Applied Economic Studies*, 4(15), 55-80. (In persian)
- [9] Hanusch, M. (2012). The doing business indicators, economic growth and regulatory reform. Policy Research Working Paper. *Browser Download This Paper*,1-19.
- [10] Hasanzadeh, A. (2009). Credit system, business environment, constraints and challenges, *monetary research and banking*, 1(1), 79-102. (In persian)
- [11] Hekmatifarid, S., Mohamadzadeh, Y., & Khazali, D. (2016). The Effect of Improving Business Space and Observing Intellectual Property Rights on Economic Growth in Medium-to-High Countries, *Journal of Research, Economic Growth and Development Studies*, 6(22), 119-130. (In persian)
- [12] Hoseini, M., Fahimifar, F. (2011). The Role of Developing the Financial System and Improving the Business Environment on Economic Growth, *Proceedings of the Fourth Conference on the Development of the Financing System in Iran*, 670-687. (In persian)
- [13] Iranian Chamber of Commerce, Industry, and Mines and Agriculture (Center for Statistical and Economic Information), "National Endeavor of the Business Environment of Iran", autumn 2017, (In Persian)
- [14] Klapper, L & I. Love. (2011). The Impact of Business Environment Reforms on New Firm Registration. www.ssrn.com
- [15] Kurttila, M., M. Personen, J. Kangas and M. Kajanus. (2000). Utilizing the analytic hierarchy process (AHP) in SWOT analysis – a hybrid method and its application to a forecast-certification case, *Forecast Policy and Economics*, 1, pp 41-52.
- [16] Maasomzadeh, M., Torabzadeh, A. (2004). Ranking of Industrial Products by Analytical Hierarchy Process (AHP), *Business Research Journal*, 30, 69-84. (In persian)
- [17] Markaz Malmiri, A. (2016). "Report on monitoring the implementation of business environment laws", Islamic Consultative Majlis Research Center (Office of Economic Studies), NO.15623.
- [18] Midri, A., Ghodgani, A. (2008). Measuring and improving the business environment, Tehran: University Jihad, Faculty of Economics, University of Tehran. (In persian)

- [19] Midri, A., Nasiri Aghdam, A., & Mortazavifar, Z. (2013). Evaluation of barriers to doing business in the province Zanzan, *Economic research*, 48(3), 129-147. (In persian)
- [20] Narasimhan, R. and S. K. Vickery. (1988). An Experimental Evaluation of Articulation of preferences in Multiple Criterion Decision-Making (MCDM) Methods, *Decision Sciences*, Vol 19, No 4, pp 880-888
- [21] Paseban, M., Azar Kasab, A., & Ali Mohamadi Asl, E. (2014). A survey of the business environment East Azarbaijan Province and its promotion strategies, *Productivity management*, 8(29), 143-162. (In persian)
- [22] Saaty, T. L. (1977). A Scaling Method for Priorities in Hierarchical Structures, *Journal of Mathematical Psychology*, Vol 15, No 3, pp 234-281.
- [23] Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resources Allocation*, New York: McGraw-Hill.
- [24] Saaty, T. L. (1993). The Analytic Hierarchy Process: a 1993 overview, *central European Journal of Operation Research and Economics*, Vol 2, No 2, pp 119-137.
- [25] Shahnazi, R., Dehghan Shabani, Z. (2011). Investigating the Impact of Business Space on Economic Growth in Selected Countries, *Economic Research*, 42, 161-186. (In persian)
- [26] Statistics Center. (2015). Human Resources Report. Statistical Yearbook of Golestan Province of Iran Statistical Center. (In persian)
- [27] Taheri, A. (2005). Barriers to attracting foreign investment in Iran, two issues of law and politics, 7(14), 21-54. (In persian)
- [28] Tari, F., Alavimanesh, M. (2011). Improve the business environment in the fifth development plan, *Quarterly Research and Parliament*, 67, 47-89. (In persian)
- [29] Tavakoli, A., Sayah, M. (2010). The effect of exchange rate fluctuations on economic activities of the country, *Quarterly Journal of Money and Economy*, 4, 59-77. (In persian)
- [30] The Law of the Sixth Five-Year Plan for the Development of the Islamic Republic of Iran, the Islamic Consultative Parliament, www.DASTOUR.IR. (In persian)
- [31] Vaidvay, O.S. and S.Kumar. (2006). analytic hierarchy process: An Overview of Applications, *European Journal of Operational Research*, Vol 169, No 1, PP 14-36.
- [32] Valipoor Pashah, M. (2013). Economic Growth, Development Policies, Employment Creation and Poverty Reduction, *Quarterly Trends*, 20(61&62), 195-230. (In persian)
- [33] Wares, H., Parvandi, Y., & Ghasemi, R. (2012). Enhancing the business environment to achieve the economic outlook: Application based on topisation and entropy techniques, *Business Management*, 4(11), 121-138. (In persian)
- [34] World Bank. (2005). World Development Report 2005: A Better Investment Climate For Everyone, available at www.worldbank.org
- [35] Yu, H.C., Z. Y. Lee and S.C. Chang. (2002). Using a Fuzzy Multi-Criteria

- Decision Making Approach to Evaluate Alternative Licensing Mechanisms, *Inform. Manage*, 43, pp 517-531.
- [36] Zali, M., Yadollahi, J., & Razavi, M. (2015). "Evaluation of entrepreneurship indices in Iran based on Global Entrepreneurship Monitor Model (GEM Program Results in 2015)", *Global Entrepreneurship Monitor in Iran*, Global Entrepreneurship Monitor Office in Iran(In Persian)